

Anna Kowalska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZMIANY W SPOŻYCIU ŻYWNOŚCI PRZEZ LUDNOŚĆ WIEJSKĄ W POLSCE

CHANGES IN FOOD CONSUMPTION BY THE RURAL POPULATION IN POLAND

Słowa kluczowe: spożycie produktów spożywczych, ludność wiejska, analiza skupień

Key words: consumption of food products, the rural population, cluster analysis

Abstrakt. Celem artykułu była ocena poziomu oraz tendencji zmian, jakie zaszły w spożyciu poszczególnych grup produktów żywnościowych przez ludność wiejską, a w szczególności w rodzinach rolniczych w latach 1999-2011. Spożycie żywności na obszarach wiejskich zmieniło się zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. W gospodarstwach rolniczych zaobserwowano pozytywne zmiany w konsumpcji jogurtów oraz ryb, jak również wysokogatunkowych wędlin i kielbas trwałych. W dalszym ciągu jednak spożycie owoców i warzyw jest niskie. Korzystnym trendem jest zmniejszenie konsumpcji ziemniaków oraz produktów mącznych, która przez długi czas utrzymywała się na dość wysokim poziomie.

Wstęp

W świetle aktualnej wiedzy racjonalne żywienie jest jednym z podstawowych warunków prawidłowego funkcjonowania organizmu ludzkiego. Pod pojęciem racjonalnego żywienia rozumie się regularne spożywanie takich produktów lub posiłków, które dostarczają organizmowi optymalnych ilości energii i zalecanych składników odżywczych we właściwych proporcjach i z odpowiednią częstotliwością. Prawidłowe żywienie powinno zapewniać pokrycie wszystkich potrzeb żywieniowych organizmu, warunkować normalne jego funkcjonowanie oraz utrzymanie należytej masy ciała [Turlejska 1998].

Żywienie człowieka jest nierozdzielnie związane z jego bytem, gdyż występuje duża zależność między odżywianiem a zdrowiem. Odżywianie determinowane było i nadal jest, wieloma czynnikami, począwszy od elementów środowiska naturalnego, poprzez czynniki społeczne aż po psychologiczne. Elementy te od początku rozwoju ewolucyjnego człowieka wyznaczały jego wzór żywieniowy, na który składają się w ramach [Gronowska-Senger 1995]:

- środowiska naturalnego – czynniki biologiczne, geograficzne, demograficzne;
- środowiska społecznego – czynniki ekonomiczne, społeczne, kulturowe;
- uwarunkowań psychologicznych – osobowość, styl życia i nawyki.

W miarę rozwoju cywilizacji zmniejszało się znaczenie elementów środowiska naturalnego na rzecz uwarunkowań społecznych i psychologicznych. Sytuacja materialna nie jest jedynym wyznacznikiem wzoru żywieniowego, jednak w dość istotny sposób określa rozmiary konsumpcji żywności. Innym ważnym wyznacznikiem są preferencje konsumentów.

Celem artykułu była ocena poziomu oraz tendencji zmian, jakie zaszły w spożyciu poszczególnych grup produktów żywnościowych przez ludność wiejską, a w szczególności w rodzinach rolniczych w latach 1999-2011.

Material i metodyka badań

Analizy dokonano w oparciu o badania budżetów gospodarstw domowych prowadzone przez GUS. Dane dotyczące średniego spożycia w gospodarstwach domowych na obszarach wiejskich odnosiły się do lat 2006-2011. Badania realizowane przez GUS są badaniami reprezentatywnymi, co oznacza, że można je uogólnić na całe społeczeństwo wiejskie w Polsce. Z terenów wiejskich przebadano 659 gospodarstw domowych. Przyjęty do analizy podział na trzy okresy miał za

zadanie wyeliminować krótkoterminowe wahania zmian i wielkości spożycia w gospodarstwach rolniczych przed i po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Do analizy danych posłużono się indeksami dynamiki w trzech 3-letnich okresach oraz analizą skupień.

Spożycie żywności przez ludność wiejską prowadzącą gospodarstwa rolne

Spożycie żywności na obszarach wiejskich w badanym okresie, zmieniło się zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Mimo że w gospodarstwach rolniczych, dochód rozporządzalny w latach 1999-2011 na jednego członka rodziny zwiększył się o ponad 200 zł, a wydatki ogółem o ponad 300 zł, to wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe zwiększyły się tylko o 50 zł. Jednak ich udział w wydatkach ogółem zmniejszył się od 1999 do 2011 r. o ponad 10% i w 2011 r. stanowiły one 31,5% ogółu wydatków ponoszonych w gospodarstwie na jednego członka rodziny.

Spożycie produktów żywnościowych jest silnie związane z miejscem zamieszkania, wielkością gospodarstwa domowego, jak również wykonywaną pracą. Analizując spożycie poszczególnych produktów przez rodziny rolnicze, można zauważyć, iż w okresie 1999-2011 w gospodarstwach tych prawie podwoiła się konsumpcja jogurtów (tab. 1). W 2011 r. w gospodarstwie rolniczym spożywano średnio 4,2 kg jogurtu na osobę. Tendencję wzrostową (o 35,5% w stosunku do 1999 r.) odnotowano również przy konsumpcji ryb, co jest pozytywnym zjawiskiem, gdyż w całym kraju spożycie tego produktu jest ciągle zbyt małe. Produkty te są źródłem cennych składników mineralnych, a zwłaszcza kwasów tłuszczowych omega 3. Wśród rolników spadło spożycie śmietany i śmietanki, mleka, pieczywa i przetworów zbożowych, warzyw, w tym zwłaszcza ziemniaków, cukru oraz olejów i pozostałych tłuszczów, w tym masła.

Tabela 1. Przeciętne miesięczne spożycie głównych grup produktów spożywczych na osobę w gospodarstwach rolniczych

Table 1. The average monthly consumption of major food groups per capitain farms households

Rok/Year	Pieczywo i produkty zbożowe [kg]/Breads and Cereals	Mięso/Meat	Ryby/Fish	Mleko/Milk	Jogurty/Yoghurts	Sery/Cheese	Śmietana i śmietanka/Sour cream and cream	Jaja/Eggs	Oleje i pozostałe tłuszcze/Oils And other fats	W tym masło/Including butter	Owoce /Fruit	Warzywa/Vegetable	W tym ziemniaki/Including potatoes	Cukier/Sugar
	kg	kg	kg	l	kg	kg	l	szt./pcs.	kg	kg	kg	kg	kg	kg
1999	11,09	6,74	0,31	7,20	0,19	0,80	0,73	18,61	1,76	0,33	3,48	16,80	9,92	2,52
2000	10,97	6,76	0,38	8,71	0,15	0,79	0,69	18,35	1,76	0,29	4,14	16,16	9,65	2,49
2001	10,73	6,64	0,39	8,05	0,17	0,83	0,63	18,15	1,76	0,34	4,25	16,02	9,56	2,47
2002	10,70	6,71	0,37	8,14	0,19	0,80	0,64	19,03	1,75	0,33	4,37	16,55	9,84	2,33
2003	10,70	7,06	0,35	8,11	0,17	0,83	0,60	18,02	1,84	0,33	3,88	16,41	9,77	2,28
2004	10,56	6,79	0,32	7,39	0,16	0,78	0,56	17,79	1,73	0,31	3,97	15,47	8,99	2,29
2005	10,13	6,83	0,37	6,66	0,19	0,77	0,54	17,93	1,64	0,28	3,66	15,08	8,48	2,18
2006	9,65	6,88	0,36	6,41	0,22	0,76	0,51	17,11	1,57	0,28	3,60	14,24	7,91	2,14
2007	9,27	6,88	0,39	5,73	0,27	0,73	0,48	16,69	1,55	0,28	3,32	13,67	7,61	1,99
2008	8,97	7,06	0,42	5,50	0,28	0,73	0,44	16,18	1,53	0,27	3,66	13,52	7,45	2,12
2009	8,75	6,95	0,44	5,26	0,30	0,77	0,45	16,00	1,54	0,26	4,07	13,21	7,09	2,07
2010	8,50	6,81	0,43	5,30	0,35	0,78	0,43	15,87	1,49	0,25	3,18	13,11	7,09	1,97
2011	8,10	6,52	0,42	4,90	0,35	0,74	0,30	16,01	1,42	0,23	2,87	12,28	6,55	1,78

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Budżetów gospodarstw...* 1999-2011

Source: own study based on *Budżetów gospodarstw...* 1999-2011

W relacjach spożycia przez rolników poszczególnych produktów spożywczych w latach 2006-2011 w stosunku do spożycia ogółu ludności mieszkającej na terenach wiejskich można zauważyć, iż w gospodarstwach rolniczych w większości przypadków spożywa się znacznie większe ilości produktów spożywczych niż w przeciętnych gospodarstwach domowych na terenach wiejskich (tab. 2). Największe różnice widoczne są przy spożyciu takich produktów, jak: mleko, mięso, cukier, jaja, warzywa, a zwłaszcza ziemniaki, gdzie średnie spożycie miesięczne w 6 badanych latach było wyższe, w niektórych przypadkach nawet o 25%. Gospodarstwa wiejskie nieprowadzące działalności rolniczej spożywały więcej jogurtów oraz serów. Konsumpcja śmietany i śmietanki, olejów i pozostałych tłuszczów oraz ryb była we wszystkich badanych gospodarstwach na zbliżonym poziomie.

Analizując przebieg zmian w spożyciu poszczególnych grup produktów spożywczych w latach 1999-2011 przy wykorzystaniu analizy skupień, można wyodrębnić następujące grupy produktów charakteryzujących się podobnymi tendencjami w wielkości spożycia (rys. 1).

Pieczyno i produkty zbożowe oraz ziemniaki należały do grupy produktów, w których w badanym okresie widoczna jest tendencja spadkowa spożycia. Można przypuszczać, iż w kolejnych latach trend ten się utrzyma. Jest to pozytywne zjawisko, szczególnie wśród rolników, którzy konsumują dużo ziemniaków, a surowce te wypierają inne ważne produkty spożywcze z diety tej grupy osób, tj. ryż czy kasze.

Drugą grupę produktów tworzą mięso, mleko i w mniejszym stopniu owoce. Spożycie tych produktów w badanych latach miało tendencję spadkową, choć można przypuszczać, iż w kolejnych latach powinna się ona zatrzymać, a nawet nastąpić niewielki wzrost ich spożycia. Byłoby to pożądane, gdyż dalsze zmniejszanie się spożycia owoców oraz mleka i mięsa nie byłoby wskazane dla tej grupy gospodarstw. Pracujący w gospodarstwach rolniczych często wykonują ciężkie fizyczne prace i w związku z tym zapotrzebowanie na tego typu produkty jest większe niż u osób wykonujących prace umysłowe.

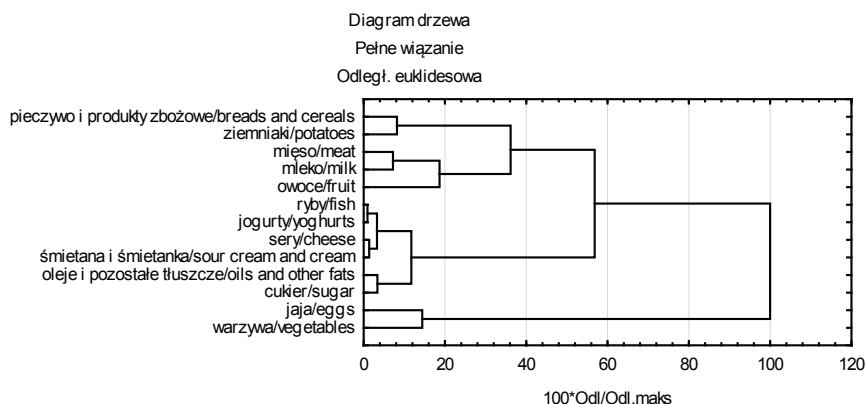
Tabela 2. Relacje średniego spożycia produktów w gospodarstwach rolników w stosunku do średniego spożycia przez ludność wiejską

Table 2. The average consumption of various products in the households of farmers in relation to the average consumption of the rural population

Grupy produktów spożywczych/ <i>Food groups</i>	Średnie spożycie/ <i>Average consumption [%]</i>						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	średnia arytmetyczna/ <i>arithmetic mean</i>
Pieczyno i produkty zbożowe/ <i>Breads and cereals</i>	104,3	105,5	105,0	106,1	102,4	106,3	104,9
Mięso/ <i>Meat</i>	117,6	118,2	117,7	117,0	114,3	112,2	116,2
Ryby/ <i>Fish</i>	94,7	95,1	93,3	100,0	100,0	107,7	98,5
Mleko/ <i>Milk</i>	128,6	124,0	125,0	125,5	127,7	124,7	125,9
Jogurty/ <i>Yoghurts</i>	84,62	84,38	82,35	83,33	87,50	85,40	84,6
Sery/ <i>Cheese</i>	98,70	96,05	96,05	98,72	97,50	93,70	96,8
Śmietana i śmietanka/ <i>Sour cream and cream</i>	110,9	109,1	100,0	104,7	104,9	75,0	100,8
Jaja/ <i>Eggs</i>	113,8	113,7	114,4	113,4	114,5	118,5	114,7
Oleje i pozostałe tłuszcze/ <i>Oils and other fats [kg]</i>	100,6	101,3	101,3	103,4	102,1	100,0	101,5
Masło/ <i>Butter</i>	100,0	103,7	108,0	100,0	104,2	104,5	103,4
Owoce/ <i>Fruit</i>	110,1	107,4	111,6	117,6	104,3	99,3	108,4
Warzywa/ <i>Vegetables</i>	114,8	112,5	115,3	114,7	116,6	111,4	114,2
Ziemniaki/ <i>Potatoes</i>	117,5	113,9	119,8	117,0	120,2	114,7	117,2
Cukier/ <i>Sugar</i>	112,6	111,8	117,1	117,0	118,0	118,7	115,9

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Rysunek 1. Wielowymiarowe porównanie przebiegu zmian w okresie 1999-2011 w poziomie spożycia podstawowych grup żywności w gospodarstwach rolniczych

Figure 1. Multivariate comparison of changes over the period of 1999-2011 in the level of consumption of basic food groups in farms households

Źródło: opracowanie własne na podstawie tab. 1

Source: own study based on tab. 1

Kolejną grupą o podobnym poziomie spożycia były ryby oraz jogurty. Są to produkty, których spożycie wykazywało tendencję wzrostową i przewiduje się w kolejnych latach ich dalszy wzrost. Zbliżoną do tego modelu grupą, choć już nie z tak silnymi wzajemnymi powiązaniem, są śmietana i śmietanka oraz sery. Spożycie tych produktów w badanym okresie nie uległo większym zmianom. Przewiduje się w kolejnych latach zbliżoną tendencję.

W następnej grupie produktów – oleje i pozostałe tłuszcze oraz cukier – widoczny był spadek ich spożycia. Można przypuszczać, iż w kolejnych latach nie nastąpią większe zmiany w spożyciu tych produktów.

Ostatnią grupą w modelu – jaja oraz warzywa. W tej grupie w badanym okresie widoczna była niewielka tendencja spadkowa spożycia, natomiast obecnie powinno się ono ustabilizować i pozostać na stałym poziomie.

Analizując dynamikę zmian średniego spożycia poszczególnych grup produktów w wybranych 3-letnich okresach, w zależności od wielkości gospodarstwa domowego, można zaobserwować zmiany przedstawione w tabeli 3. W gospodarstwach dwuosobowych, w badanych latach widoczna była najczęściej tendencja wzrostu średniego spożycia większości analizowanych grup produktów. Na podobnym poziomie kształtowało się spożycie: pieczywa i produktów zbożowych, śmietany i śmietanki oraz jaj. Znacznie zmniejszyło się natomiast (o 13%) spożycie masła. Niewielkie zmiany miały miejsce w spożyciu owoców.

W gospodarstwach trzyosobowych spożycie większości badanych grup produktów zmniejszyło się. Wśród produktów, których spożycie w istotny sposób wzrosło, znalazły się jogurty.

Gospodarstwa czteroosobowe w badanych latach również odnotowały zmniejszenie ilości większości spożywanych grup produktów. Największe spadki wystąpiły w konsumpcji warzyw (o 13%), w tym ziemniaków (o 11%) oraz olejów i innych tłuszczów (o 12%), a szczególnie masła, którego spożycie w tej grupie spadło o 20%. Pozytywny w tej grupie gospodarstw jest średni wzrost spożycia takich produktów, jak: jogurty, ryby oraz owoce. Konsumpcja cukru pozostała na niezmiennym poziomie.

W rodzinach pięciosobowych, podobnie jak w czteroosobowych zwiększyło się spożycie owoców, jogurtów oraz ryb. Niestety zwiększyło się również spożycie ziemniaków i cukru. Zmniejszeniu zaś uległo przede wszystkim spożycie pozostałych warzyw. Obniżenie konsumpcji w kolejnych grupach produktów było z punktu widzenia racjonalności żywienia korzystna.

Tabela 3. Dynamika zmian spożycia żywności w wybranych 3-letnich okresach przed i po przystąpieniu Polski do UE w zależności od wielkości gospodarstwa domowego

Table 3. Dynamics of changes in food in selected 3-year periods before and after the Polish accession to the EU, depending on the size of the household

Grupy produktów/ Food groups	Wielkość gosp. domowego [osoby]/ Household size [person]	Relacje śred. spożycia w 3-letnich okresach/Relations average consumption in 3-year periods [%]		Grupy produktów/ Food groups	Wielkość gosp. domowego [osoby]/ Household size [person]	Relacje śred. spożycia w 3-letnich okresach/Relations average consumption in 3-year periods [%]	
		$\frac{2002-2004}{1999-2001} \times 100$	$\frac{2008-2011}{2006-2007} \times 100$			$\frac{2002-2004}{1999-2001} \times 100$	$\frac{2008-2011}{2006-2007} \times 100$
Pieczywo i produkty zbożowe/ Bread and cereal products	2	94	94	oleje i pozostałe tłuszcze/ oils and other fats	2	99	101
	3	98	93		3	103	95
	4	99	88		4	103	91
	5	98	87		5	97	96
	6*	97	91		6*	100	91
Mięso/Meat	2	103	104	jaja/eggs	2	99	99
	3	105	96		3	99	91
	4	101	96		4	100	91
	5	96	103		5	98	93
	6*	105	106		6*	101	94
Ryby/Fish	2	84	125	masło/ butter	2	105	92
	3	108	106		3	96	95
	4	98	116		4	112	94
	5	89	121		5	98	92
	6*	108	112		6*	90	92
Mleko/Milk	2	86	90	owoce/ fruits	2	99	98
	3	90	87		3	110	102
	4	91	83		4	96	101
	5	94	84		5	98	106
	6*	94	86		6*	109	105
Jogurty/Yogurt	2	120	157	warzywa/ vegetables	2	91	95
	3	100	123		3	110	96
	4	117	126		4	99	86
	5	121	157		5	97	90
	6*	119	146		6*	97	97
Sery/Cheese	2	95	98	ziemniaki/ potatoes	2	88	89
	3	97	96		3	113	96
	4	102	98		4	96	85
	5	98	104		5	97	99
	6*	100	102		6*	96	94
Śmietana i śmietanka/ Sour cream and cream	2	85	85	cukier/ sugar	2	87	97
	3	85	86		3	102	97
	4	92	85		4	96	96
	5	92	87		5	87	88
	6*	87	89		6*	89	109

* i więcej/and more

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

W gospodarstwach sześciuosobowych i większych również nastąpiły zmiany w ilości spożywanych produktów – zwiększyło się spożycie jogurtów (o 27%), ryb (o 4%), serów (o 2%) oraz mięsa (o 1%). Odnotowano natomiast spadek spożycia owoców, mleka, jaj, olejów i pozostałych tłuszczów (w tym masła) oraz ziemniaków. Spożycie warzyw pozostało w tych gospodarstwach na podobnym poziomie. W tej grupie największy niekorzystny wzrost (o 20%) odnotowano w konsumpcji cukru.

Podsumowanie

Po okresie transformacji w Polsce można było zaobserwować, że wydatki gospodarstw domowych rolników na żywność i napoje bezalkoholowe przekraczały nawet połowę wszystkich wydatków. W gospodarstwach rolniczych po 2000 r. systematycznie maleje udział produktów żywnościowych w wydatkach ogółem. Oznacza to, że w gospodarstwach domowych rolników sytuacja finansowa znacznie się poprawiła. Wiąże się to ze spożyciem lepszych jakościowo produktów żywnościowych. W 2011 r. rolnicy przeznaczali na żywność już 36,7% wszystkich wydatków.

W gospodarstwach rolniczych zaobserwowano pozytywne zmiany w konsumpcji niektórych istotnych dla racjonalnego żywienia produktów. Na pewno należy zaliczyć do nich jogurty oraz ryby. W gospodarstwach tych nastąpiło również zwiększenie spożycia wysokogatunkowych wędlin i kiełbas trwałych. W dalszym ciągu jednak rodziny rolnicze spożywają zbyt mało owoców i warzyw. Korzystnym trendem jest znaczne zmniejszenie się konsumpcji ziemniaków oraz produktów mącznych, które przez długi czas utrzymywało się na dość wysokim poziomie.

Wśród rolników najkorzystniejsze zmiany wystąpiły w gospodarstwach 3-, 4-, i 5-osobowych. W rodzinach tych widoczne były największe pozytywne zmiany w spożyciu poszczególnych grup żywności. Najmniej korzystne zmiany odnotowano w gospodarstwach 2- i 6-osobowych i większych.

Literatura

- Budżety gospodarstw domowych*. 1999-2011: GUS, Warszawa.
- Gronowska-Senger A. 1995: *Zalecenia żywieniowe – korzyści i kontrowersje*, Żywnienie Człowieka i Metabolizm, nr 2, s. 184-191.
- Turlejska H., Pelzner U., Szponar L., Konecka-Matyjek E. 2004: *Zasady racjonalnego żywienia – zalecane racje pokarmowe dla wybranych grup ludności w zakładach żywienia zbiorowego*, Wyd. ODDK Gdańsk, s. 27.
- Ziemlański Ś. i in. 1998: *Normy żywienia dla ludności w Polsce*, Nowa Medycyna, nr 4, s. 1.

Summary

This article discusses the changes in food consumption among Polish agricultural households in the years 1999-2011. Food consumption in rural areas during the period has changed both quantitatively and qualitatively. There are some positive changes observed in farm household of yogurt and fish as well as high-quality meats and sausages and equipment. Still, farming families are eating too few fruits and vegetables. The positive trend is also a significant reduction in the consumption of potatoes and flour products, which for a long time remained at a fairly high level.

Adres do korespondencji
dr inż. Anna Kowalska
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120
53-345 Wrocław
tel. (71) 368 08 17
e-mail: anna.kowalska@ue.wroc.pl